

Tüskés Tibor „KÁR BENNE NE ESSÉK...”

A csurgói Nagykönyvtárról

A hetvenes évek végén *Zalamente, Somogyország* címmel könyvet írtam a Móra Kiadó Ezerszínű Magyarország sorozatába. A könyv 1979-ben jelent meg. Ezt megelőzően, az anyaggyűjtés alkalmával Csurgón is megfordultam. A látogatás néhány mozzanatára ma is emlékezem. Raksányi Lajos tanár úr furcsa, kerekekre szerelt, periszkópként működő szerkezet segítségével festett képet a iskola előtti parkban. Az iskola nagyhírű könyvtárát is szerettem volna megtekinteni, de nem jutottam be a könyvtárba. Nyár volt, iskolai szünet, s a könyvtáros magánál tartotta a könyvtár kulcsát. Hiába mondtam az igazgatónak: ez képtelenség; mi történik, ha véletlenül tűz üt ki az épületben? Azt válaszolta: - A mi könyvtárosunk még igazi könyvtárőr. Mint szemefényét őrzi, magántulajdonaként a könyvtárát.

A könyv megjelenéséhez is emlékek fűződnek. Könyvemben hiába dicsértem a csurgói iskola „hőskorát”, hiába emlegettem az iskolához kapcsolódó irodalmi emlékeket, Festeticset és Csokonait, Nagyváthyt és a jeles tanárokat, hiába beszéltem a iskola tanárai által szerkesztett diáklapról... Azt sem titkoltam el, hogy a negyvenes években, az én kanizsai iskolámban nem volt valami jó híre a csurgói gimnáziumnak. Mint darázs csípésre, szisszentek föl a hajdani csurgói öregdiákok. S bár már korábban is létezett szervezetük, most megindult közöttük a levelezés, az erőgyűjtés a méltó válasz megadására. Ily módon még ez az apró kritika is haszonnal járt, mert ami eddig nem működött, a szolidaritás, most egyszerre értelmet és célt kapott. A vélt sérelem az összetartozás érzését növelte.

Mintegy húsz év telt el hajdani csurgói látogatásom óta.

Azóta Raksányi Lajos tanár úr, a derék rajztanár és jeles festőművész - aki kilencvenegy éves korában, 1986-ban hunyt el, és haláláig dolgozott - neve lakása falán aranyozott betűkkel emléktáblára került föl.

Ezuttal a csurgói Nagykönyvtár gondosan őrzött ajtájának a kulcsa is előkerült.

Az eltelt időt nemcsak a kert nagyobbra nőtt fái és bukszusai jelzik, hanem az is, hogy az 1948-ban államosított iskola ismét visszakerült a református egyház kezébe.

Húsz évvel ezelőtt az első csurgói iskolaépület még kollégiumi célokat szolgált, zsúfolt diákszállásként működött. Ma a városi múzeum anyaga látható a öreg falak között.

S mindemellert ezzel az új látogatással talán nekem is mód nyílik arra, hogy a hajdani sérelmet jóvátegyem, a csurgói iskola derék öregdiákjait megengeszteljem, s az iskola és a Nagykönyvtár jóhírét növeljem.

Az épületben Széli Károly igazgató és két tanár, Viola Ernő és Horváth József várnak. Viola Ernő feleségével, Violáné Bakonyi Ibolyával (aki jelenleg gyermekgondozási szabadságon van) együtt könyvtárosok, Horváth József (aki a doktori címet is joggal használhatja, de még könyvének címlapján sem él vele) magyar-történelem-orsz szakos tanár. Rajtuk kívül még az iskolához nemrég került Magyar Sándor angolszakos tanárral beszéltem.

- 1990 szeptemberében jelentette be a Somogyi Református Egyházmegye, hogy visszaigényli egykori iskoláját - mondja Széli Károly. Az egyházmegye élén az esperes és a közgyűlés áll. Ez alatt működik a tizenhárom fős igazgatótanács. Ez bízza meg az iskola igazgatóját. 1992 tavaszán indultak meg a többoldalú tárgyalások. Ezek eredményeként az iskola ismét a református egyház tulajdonába került, Csurgó Város Képviselőtestülete pedig átvette a fenntartói jogot. December 16-án került sor a megállapodás aláírására. Csurgón a református gimnázium mellett van lehetőség másik, állami középiskolában történő tanulásra is. Mi négy illetve hat osztályos gimnázium vagyunk. A tanulók létszáma kb. 250. Mintegy kétharmada kollégista. A lányok és a fiúk aránya kb. 60-40 százalékos. A tanári kar létszáma 30 fő körül mozog. Főként Pápával tartjuk a kapcsolatot.

Csurgó város címere

Az iskola jubileumára kiadott képeslap

tot. Az idén először érettségiznek nálunk olyan diákok, akik ismét a református gimnáziumban kezdték meg a tanulmányukat.

Az iskola és a könyvtár múltjára vonatkozó adatokat főként Horváth József szavaiból és kitűnő, pályadíjnyertes könyvéből (*A csurgói Csokonai Vitéz Mihály Gimnázium és Óvónői Szakközépiskola*, Tankönyvkiadó, 1992) ismerem meg.

A Keszthelyen és Kanizsán működött középiskola. Csurgón a tanítás 1793-ban kezdődött el. Az iskola első épületét 1796-ban emelték. Ebben a zömök, egyemeletes, „első oskolában” tanított Csokonai Vitéz Mihály 1799-1800 fordulóján. Az új épületbe 1897 őszén költöztek át. Nyomatott értesítőt a múlt század második felétől 1948-ig adott ki az iskola. Volt idő (1886-tól 1895-ig), amikor *Iskolai Szemle* címmel pedagógiai szaklapot szerkesztettek Csurgón. Az 1930-as években angol nyelvű diáklap jelent meg az iskola gondozásában. Főként a gimnázium tanárainak tudományos munkásságát reprezentálta a *Csurgói Könyvtár* című könyvsorozat mintegy húsz kötete.

Az iskola tulajdonában lévő könyvállomány már a múlt század végén kettévált az ifjúsági könyvtárra és az egyre inkább muzeális jelleget öltő Nagykönyvtárra. A Nagykönyvtár anyagáról először cédulakatalógus, majd szakkatalógus készült. 1939-ben jelent meg a *Csurgói Könyvtár* 8. és 9. köteteként A csurgói református Csokonai Vitéz Mihály gimnázium könyvtárának szakkatalógusa című kiadvány. Akkor a Nagykönyvtár 13,652 művet foglalt magába 24,212 kötetben. A jelenlegi állomány kb. 28,000 kötet könyv, ezt mintegy 8,000 kötet folyóirat egészíti ki.

Az iskola felszerelési tárgyai között a könyv, a térkép már a kezdeti időkben szerepelt. Az iskolaalapító Festetics György ajándékként került Csurgóra Cicero beszédeiből négy példány, a Homan-féle atlasz huszonöt térképpel, Koeler ókori atlasza, Németország négy térképe. 1796-ban Pápai Páriz Ferenc latin lexikona, Vergilius, Ovidius művei, tíz térkép bővítette az állományt. Pálóczi Horváth Ádám ókori földrajzkiadványt, térképeket ajándékozott a könyvtárnak. A somogyi földbirtokos, Sárközy János 211 kötet könyve jelentős adománynak számított. Általában földbirtokosok, külföldön járt lelkészek, rektorok, volt csurgói diákok gyarapították a könyvtár gyűjteményét. A legációban járt diákok az élelem- és pénzádományok mellett néha könyveket is hoztak Csurgóra. Amikor az iskola belépett a Kisfaludy Társaság tagjai sorába, a társaságtól is könyvek érkeztek. A könyvtárba kerültek a különféle iskolai dokumentumok, osztálykönyvek, tanmenetek, kéziratos vers- és prózagyűjtemények. Ilyen módon egy roppant értékes, ugyanakkor roppant heterogén, változatos és vegyes tartalmú gyűjtemény alakult ki.

A könyvtár működéséről, a könyvtár kezelőiről, a könyvek kölcsönzéséről is vannak adatok. 1821-ben Szigethy István gondozta a könyveket. Ugyanebben az időben már új katalógus készül a könyvállományról. A reformkorban Tudós Olvasó Társaság alakul Csurgón a magyar nyelv művelése, a nemzeti kultúra felkarolása érdekében, melynek alapszabályait Budai Pál Somogy megyei esperes állította össze.

Roppant tanulságos az a dokumentum, amely a Tudományos Gyűjtemény egyik Csurgón őrzött példányából került elő. A kiváló 19. századi folyóirat valamennyi száma megtalálható a csurgói Nagykönyvtárban. Hogy nemcsak megrendelték Somogyban a folyóiratot, hanem olvasták is, és példányait kézzel-kézre adták, jól bizonyítja Budai Pál kéziratos körlevele.

„A Tiszteletes Tudós Olvasó Társasághoz!

Az. 1 81 7-dik Ezt [endő] Tudományos Gyűjteményt imé kézre bocsátom, Kutasonn kezdvénn. Amint az alkalmatosság elől-adja magát, egy, két, három vagy több kötetenként is lehet általküldözgetni a következő Társashoz: csak hogy gondos vigyázat alatt, hogy kár benne ne essék; különösen kis gyermek kezeitől kell őrizni, mert nem neki való. Nagybajomban, December 6-dikán, 1822.

Budai Pál"

A lap hátoldalán a kölcsönzés útvonala, az állomáshelyek neve olvasható: „Kutasra, Szabásra, Nagy Korpádra, Lábodra és Görgetegre küldessék.”

A könyvállomány - különféle forrásból kapott könyvekkel - évtizedről évtizedre gazdagodik. Egy-egy váratlanul érkező nagyobb ajándék, végrendelet, hagyaték jóvoltából lökészerű gyarapodás is történik. 1859-ben a Nagykönyvtár 3,015 kötetből áll, az évi gyarapodás 150 kötet volt. Budai Pál 56 évi egyházmegyei szolgálat után 541 kötet könyvet és 80 térképet hagyott az iskolára. A könyvtár támogatói, mecénásai között találjuk Csorba Ede megyei főorvos és Mezey Pál egyházmegyei gondnok nevét. A Nagykönyvtár 1869-ben 5,354, tíz évvel később már 6,614 kötetből áll. A legnagyobb gyarapodás 1912-ben következett be, amikor Sárközy György barcsi főszolgabíró ősei híres könyvtárát az iskolának adományozta. Egy-egy nagyobb gyarapodás az állomány átrendezését, új katalógus készítését is szükségessé tette. A csurgói Nagykönyvtár kezelői ritkán pihentek, keveset málázhattak a rájuk bízott könyvek értékén.

Pedig a könyvtár gyarapodása nemcsak számokkal leírható. Az állomány összetétele is roppant értékes. Van itt régi könyv kötetstáblájából kifejtett középkori kódexlap-töredék, vannak itt 15. századi ősnymtatványok, sehol másutt az országban föl nem lelhető régi könyvek, atlaszok. Kincset ér a kétszázötven kéziratos mű. Fontosak a dedikált példányok. Különleges értéket hordoz egy 1835-ből való, *Út a Parnasszusra* című kéziratos vers- és prózagyűjtemény. Kiadásra vár az a félszáz néprajzi tárgyú dolgozat, melyet az 1940-es évek elején készítettek gyűjtőmunkájuk eredményeképpen a csurgói diákok. A magyar neveléstörténet forrásai lehetnek a különböző korból származó, régi, kéziratos rendtartások, tantervek és osztálykönyvek. Egy-egy könyv kézbevétele, katalógizálása, restaurálása alkalmával még ma is meglepetés éri a könyvtárost: fény derül rá, hogy az eddig egyetlen cím alatt szereplő kötet valójában kolligátum, gyűjtemény, s a közös kötetstábla ismeretlen munkákat rejt, vagy a kéziratonak hitt könyvről megtudhatjuk, hogy két egybekötött ősnymtatványt foglal magába.

Igen kivélt barátom,

Ha ide mellett még kíváncsi legnap, kapom a „För-
 zönyi” némegetyre... Rögön irtam Horváth
 Balázsaimak is, Károlynak, vöke a küldött,
 vig. elváltala'sára, bírándó, kik a Szombathelyi
 lakó Nagy János, saggal együtt hármán kérvé-
 teléik malra az Akadémia't. Akadban Horváth vá-
 lastik, melytől nekem — szervysem mehet, inézetek
 kudarvalerő Lavarai miatt. Kérvé Károly csak
 pár napra igér. Válasz, s csak még mehet,
 ha miniszterre bocsátja. Gyulai — a Foly. emel. thespion
 kérvé, kiknek nem mehet. En. nem tudom,
 kik. keremünk él. ily rövid idő alatt. —
 Kérve, mi közeleges fátán meg lehetne i-
 górní, ha ily vakkakosait válati. Kerem
 jzinet, elnöki segélyek a jzomb. állapot.
 Eau.

Budapest 1876 máj. 2. án

igaz bizalmas
 Aranyas

A Magyarországi Zsidó Társasághoz!
 Az 1876. évi Zsidó Társaság Gyűléseimre
 kérés bocsátom, kérésom kérésom. s. mint
 az alkalmasság elöl. azja magat egy, két,
 három vagy több köztünk. s. lehet által.
 kérésom a kérésom Társaság: hat hogy
 gondos ügyeset alatt, hogy kérésom be-
 csit; kérésom kérésom kérésom kérésom
 kérésom. met nem neki való.

Budapest, Decemb. 1872.
 Budai Pál.

Budai Pál körlevele

Csurgói iskolatörténet

A csurgói Nagykönyvtár szakkatalógusának címlapja

A Nagykönyvtár értékes, nagy becsben tartott, a közelmúltban restaurált darabja a Leveleskönyv. Dr. Écsy Ödön István állította össze 1935-ben. A Leveleskönyv főként az iskola életével, történetével kapcsolatos dokumentumokat őriz, de a kéziratok között más becses darabok is találhatóak. Olvasható itt Luther Márton levele, Báthori Zsófia levele (1652), gróf Festetics György által aláírt levél, továbbá Csokonai Vitéz Mihály levele Sárközy Istvánhoz (1799). A gyűjtemény Bajza József, Deák Ferenc- leveleket is tartalmaz. Értékes az a két dokumentum, amely Arany János keze vonását őrzi. Az egyikben az akadémia főtitkáráként Horovitz pesti könyvárus úr könyvajándékát köszöni meg. A másikkól az 1876-os Berzsenyi-ünnepélyvel kapcsolatos gondokról értesülünk.

A csurgói Nagykönyvtár századunkban kétszer élt át vészterhes napokat. A veszedelmet mind a két alkalommal szerencsésen túlélte.

Először a második világháború körüli események fenyegették létét. A csurgói szív, a csurgói szolidaritás azonban segített. Amikor Észak-Erdély visszakerült Magyarországhoz, az erdélyi származású Mátéffy Béla csurgói tanár és cserkészparancsnok Székelyudvarhelyre került át tanítani. Ugyanezt a Mátéffy Béla tanárt a háborús években behívták katonának, és főhadnagyként alakulatával a Dunántúltra, még pedig a szomszédos Gyékényesre került. Attól tartva, hogy az épületet és vele együtt a Nagykönyvtárat a németek birtokba veszik, Mátéffy utasította Bodó Jenő igazgatót, egykori kollégáját az épület átadására. Ismerjük, mi a könyvek sorsa háború idején. Csurgón a könyvtár aajtáját bedeszélték, a bejáratot eltakarták. Ily módon sikerült a nagy értékű könyvvállományt az ellenség elől eltitkolni és megmenteni. Előbb német hadikórház működött az épületben, majd a bolgár hadsereg foglalta el az iskolát, de az idegen katonáknak fogalmuk sem volt, hogy mit rejtjenek a falak. Az egyik teremben sebesülteket operáltak, a szomszédos helyiségben a nagyértékű könyvek lapultak a polcokon.

Nem kisebb veszély fenyegette a Nagykönyvtárat 1948 nyarán, az iskola államosítása idején. Ismerjük a felekezeti iskolák, a szerzetes gimnáziumok iskolai és tanári könyvtárainak a sorsát. Az államosítás után a könyveket teherautókra lapátolták, s még jó, ha nem zúzdába, hanem összehányva egy központi gyűjtőhelyre kerültek. A csurgói Nagykönyvtár ezt a pusztulással fenyegető veszélyt is túlélte. Az állami gimnázium a könyvtárat átvette, kezelését biztosította, a régi, elavult polcrendszer kicseréléséről gondoskodott, az állomány restaurálását megkezdte, az iskolai (tanulói és tanári) könyvtár, valamint a Nagykönyvtár szétválasztása befejeződött. Az egymást váltó igazgatók és könyvtárosok az anyag feldolgozását, katalogizálását, a könyvtár működtetését megoldották. Az anyagot védték, óvták, akár annak árán is, hogy a könyvtár kulcsát egyedül a könyvtáros őrizte, s húsz évvel ezelőtt, a nyári szünetben nem léphettem a könyvtárba.

Jól tudom, a régi magyar iskolák könyvtárai nemzeti értéket jelentenek. Azt is tapasztaltam, hogy ezek a könyvtárak számos irodalomtörténeti, könyvtörténeti ritkaságot rejtjenek. A kaposvári Táncsics Mihály gimnázium könyvtárában például a *Szigeti* Veszedelem első kiadásának egy olyan példányát őrzik (a világon található néhány példányból), amelyről a ma legkiválóbb Zrínyi-kutató sem tudott, amikor a mű faksimile-kiadását sajtó alá rendezte. Ebben az értelemben a csurgói Nagykönyvtár is a magyar régiség, a magyar szellemi múlt fontos őrhelye.

Megmarad azonban a másik kérdés: Holt tőke, alvó érték, múzeumi művelődési intézmény? Megnyugtattak a könyvtár mai gazdáit, az iskola igazgatója, tanárai, a könyvtár kezelői. Kutatók, tudósok rendszeresen fölkeresik a könyvtárat, a Nagykönyvtár részt vesz az országos könyvtárközi kölcsönzésben, legbecsesebb darabjai kiállításokon szerepelnek. Emellett az iskola tanulóiban is tudatosítják a Nagykönyvtár értékét, jelenlétét. Bár anyaga a diákoknak nem kölcsönözhető (nekik a gazdag ifjúsági könyvtár áll rendelkezésre), minden évben a beiratkozott tanulók egy osztályfőnöki órát - szakszerű bemutatással egybekötve - itt, a Nagykönyvtárban töltenek el.

Ha a csurgói diák mindig kissé más volt (és a jövőben is más lesz), mint az ország valamely másik településén érettségiző diák, akkor abban minden bizonnyal az is szerepet játszik, hogy ennek az iskolának olyan könyvtára van, amely a magyar kultúra kivételes és pótolhatatlan értéke.